

אוניברסיטת בר אילן

**"מרב מיכאלי אמרה פעם...": שיחים אודות נשים ונשיות,
בקרוב אברכים ליטאים צעירים**

טלי פרקש

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך ביחידה ללימודים בינתחומיים,
התוכנית ללימודי מגדר של אוניברסיטת בר אילן.

תקציר:

מחקר זה מתחקה אחר הבנה ומשמעות שמעניקים של אברכים ליטאים, בני הדור הצעיר ובוגרי ישיבות עילית למושגים "אישה" ו"נשיות". הוא מבוסס על ראיונות עומק מובנים למחצה עם עשרה אברכים, אשר נותחו על בסיס "תאוריה מעוגנת בשדה" ו"ניתוח שיח ביקורתי". מחקר זה נשען על פרדיגמה פמיניסטית פוסט סטרוקטורליסטית הבוחנת זירה תאורטית רב ממדית העוסקת בחקר החברה החרדית, דימויים תרבותיים על "אישה" ו"נשיות", "גבריות", יחסי כוח, הגמוניה ושוליים. המחקר משרטט את דמויות מפתח המשפיעות על מנגנון הבנת המושגים "אישה" ו"נשיות", בקרב קבוצה זו ויחסי כוח והיררכיה המשחקים תפקיד בהבניות אלה.

חקר החברה החרדית הינו תחום מחקר מפותח מאוד. ברם, האופן בו נתפסות נשים בתודעה הגברית-חרדית חמקן שוב ושוב מהתייחסות מחקרית משמעותית. מחקר זה מקיים כבר במסגרת הנחת היסוד שלו דיאלוג מחקרי בין תאוריית "חברת הלומדים" של מנחם פרידמן ובין תאוריית "הגבריות ההגמונית" של ריווין קונל.

המחקר זה יוצא מנקודת הנחה כי הגברים החרדים אינם מקשה חברתית אחת, ובין גברים בזרמים ובקבוצות שונות בחברה החרדית ישנם הבדלי מעמד וכוח חברתי. הבדלים אלה מקנים למי שנמצאים בראש הפירמידה החברתית, ונתפסים כמייצגים באופן מלא את האידיאל החברתי-קבוצתי הדומיננטי בחברה החרדית, כוח תרבותי משמעותי. הנחת היסוד בעבודה זו גורסת כי אברכים אשכנזים-ליטאים בוגרי ישיבות העילית במגזר החרדי הם "הגמוניה גברית" בחברה החרדית. מסיבה זו מניח המחקר כי תפיסותיהם של קבוצה הגמונית זו מבנות את נקודת המבט החברתית המקובלת בחברה זו כלפי נשים.

המחקר מצא כי השיחים של המרואיינים מתאפיינים ברובם בביקורתיות כלפי האידיאולוגיה החרדית הפורמלית ואי נחת מחלוקת התפקידים האידיאלית בין גברים לנשים. הדרת גברים מעבודה ופרנסה בהתאם לאידיאל הליטאי-חרדי,

מהווה קונפליקט משמעותי בזהות הגברית של חברי הקבוצה. קונפליקט זה מייצר חוויה של הקרבה, פגיעה וערעור מתמשך על זהותם כגברים. אל מול אותה חוויה של זהות גברית מעורערת זו, מתעצבים הדימויים אודות "נשים" ו"נשיות". מחקר זה טוען כי האיתגור שמציבה זהות גברית חסרה מייצר צורך בשימור גבולות מגדרי תקיף. שימור הנועד למנוע מנשים חרדיות לנכס לעצמן תכונות וזירות פעולה אותם המרואיינים תופסים כמקושרים אל ה"גברי". אסטרטגיה זו יתכן ונועדה למנוע ערעור שיתווסף על הקושי הקיים שיש לקבוצה זו בסוגית הפרנסה.

במסגרת העבודה נבחנו דמויות משמעותיות בהבנת תפקידי המגדר בשני מרחבי קיום של גברים חרדים, מרחב הבית ומרחב הישיבה-כולל. ממצאי המחקר העלו כי המרחב הביתי הינו המרחב הראשוני בו מתעצבים תפקידי המגדר דרך האם. תיארונו את היחסים עם האם והאינטרקציות המגדריות אותן היא מעצבת בתוך התא המשפחתי והשפעתן. הראינו כיצד מערכת יחסים של אם-בן והצורך החברתי-פטריארכלי ביצירת גבולות, מתקיימים אצל אברכים חרדים בדומה למאפייני הגבריות המסורתית. הצענו את האפשרות לפיה אם הנחוות בעיני בנה כדמות אוטונומית וסוביקטיבית, משפיעה לחיוב על יכולתו להבין נשים כבנות אדם בעלות צרכים ורצונות שאינם נגזרים רק מציפיות ורצונות גבריים.

מבנה זה של גבולות וניכור מהאם המיצגת את "הנשי", מובנה באופן מנוגד וקוטבי ליחסי קירבה ומשמעות שהציגו מערכות יחסים התוך-גבריות של המרואיינים. במסגרת בחינה זו הצגנו דמויות גבריות שונות המשמעותיות ל"חניכה מגדרית" כבן משפחה או עמית בוגר, וכן סמכות רבנית מקרב הישיבה. תארונו את השיחים הסטריוטיפים שמיצרים דמויות אלה כלפי נשים. לבסוף, ערכנו השוואה בין מרחב הלימוד התורני למרחבים "הומו חברתיים" אחרים. באמצעות השוואה זו טענו כי היותו של המרחב המשמעותי והעיקרי בחייהם, מרחב נטול נשים, יש בו כדי להסביר את שיעתוק תפיסות סטריאוטיפיות ושיח סקסיסטי הרווח בו. המחקר מסיק כי העדר אפשרות לחוות באופן ישיר נשים חרדיות העוסקות בפעילות אינטלקטואלית-תורנית, משמר באופן פיזי ויומיומי את הדימוי החברתי הרווח כלפי נשים כמנותקות מעולם הרוח ובשל כך נחותות.

ממצאי מחקר זה חושפים כי הבנה של "אישה" ו"נשיות" מקושרת בשיח של המרואיינים עם תפיסות אירופאיות מסורתיות. הבנה זו הוצגה על ידי המרואיינים באופן הופכי ודיכוטומי ל"גבר" ול"גבריות". מהמחקר עולה כי

תפיסות מהותניות אלה רואות נשים כמשויכות אל הטבע והחומר דרך גופן, הפרקטיקות שהן מבצעות ושאיפתן המתמדת אליו. ממצאי המחקר מצביעים כי האופן בו אברכים ליטאיים מבינים את גבריותם הוא קוטבי לתפיסתם את הנשיות. הבנה זו נשענת על ממד ה"רוח" והאינטלקט ודורשת ניתוק מחוויית הגוף החי.

דמות האישה על פי המרואיינים תואמת את התפיסה התרבותית-פטריארכלית המקובלת כמפוצלת: חיובית ושלילית. ההתייחסות החיובית והאוהדת ניתנה בעיקר לדמויות המציגות הזדהות עם תפקיד אימהי של הקרבה והתמסרות לאחר, אסתטיקה ופרנסה מכובדת כנשות הייטק, שמרנות מינית ואדיקות דתית. מנגד נתפסו כשליליות, נשים מזרחיות ונשים חרדיות "מודרניות" בעלות לבוש מוחצן. בשני המקרים מדובר בנשים הנחוות כמיניות יתר על המידה ועל כן אינן ראויות.

המחקר מציג אף דמויות נשיות אשר מהוות איתגור משמעותי בחוויית המרואיינים על הסדר המגדרי הנוכחי בחברה החרדית: "לומדות תורה", פמיניסטיות ו"נשים גבריות". בנוסף, המחקר מוצא כי קיים "סטנדרט כפול" באופן בו מקבלים ומעריכים חלק מהמרואיינים נשים חילוניות המבטאות אוטונומיה, כוח פוליטי או כלכלי, לעומת נשים חרדיות בעלות מאפיינים זהים הנדחות כלא לגיטימיות.

מי שמצליחות לשחוק את מחויבותם של מרואייני המחקר אל הפטריארכיה אלה הן הבנות שלהם. אך המצב החברתי הנוכחי אינו מאפשר לאברכים המעוניינים בשינוי כלשהו של ה"סטטוס קוו" המגדרי לחרוג מאותם גבולות חברתיים קשיחים. גבולות אלה מייעדים תפקידים מגדריים ברורים וחדים ל"גברים" ו"נשים" ומפעילים "תג מחיר" חברתי על כל חריגה מהם.

מסקנות המחקר רואות בדמיון ובקרבה שבין תפיסות ועמדות על נשים ונשיות בחברה מערבית-חילונית, לבין מרואייני מחקר זה משום ערעור על ההנחה המחקרית הרווחת הרואה בחברה החרדית כ"אחרת". המחקר סובר כי על מנת לבחון באופן מלא ופרטני את תפקידם של מרחבים "הומו חברתיים" בהבנית תפיסות מגדריות בקרב החברה החרדית, יש צורך במחקר נוסף. מחקר אשר יבחן האם ישנם שינויים בתפיסה המגדרית בקרב אברכים ליטאים לשעבר, אשר פועלים כיום בזירות מעורבות מגדרית. המחקר סובר כי על מנת לקדם תפיסות

מרוככות יותר של תפקידי מגדר נדרשת התמודדות כפולה: מחד עם חווית ה"גבריות החסרה" שאינה מגלמת את האידיאל הגברי בעיניהם. מאידך עם מבנה חברתי קשיח שאינו מאפשר למעוניינים לחרוג מהסדרים אלה לממש זאת בפועל.